

S.f.f.d. (PhD) Nurmuhammad QARSHIYEV,

O'zMU "Fuqarolik jamiyati va huquq ta'limi"

Kafedrasi o'qituvchisi

E-mail: nurmuxammad.qarshiev@mail.ru

tel: 90 975 90 70

THE IMPORTANCE OF POLITICAL PARTIES IN THE DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY IN UZBEKISTAN

Abstract

If we look at the evolution of civil society in the developed countries of the world, we can observe that it has developed based on the important participation of political parties among many non-governmental - non-profit organizations. Many reforms have implemented in Uzbekistan in recent years to ensure the development of civil society based on democracy.

The article focuses on the concept of civil society, the participation of political parties in its development, and interdependence, as well as the participation of political parties of Uzbekistan in ensuring the development of civil society.

Key words: political party, civil society, democracy, state, multi-party system, parliament, the electorate, election.

ЗНАЧЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В РАЗВИТИИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

Если мы посмотрим на эволюцию гражданского общества в развитых странах мира, то увидим, что оно развивалось на основе важного участия политических партий среди многих неправительственных - некоммерческих организаций. В последние годы в Узбекистане было реализовано множество реформ, направленных на обеспечение развития гражданского общества, основанного на демократии.

В статье уделяется внимание понятию гражданского общества, участию политических партий в его развитии, взаимозависимости, а также участию политических партий Узбекистана в обеспечении развития гражданского общества.

Ключевые слова: политическая партия, гражданское общество, демократия, государство, многопартийность, парламент, электорат, выборы.

O'ZBEKISTONDA FUQAROLIK JAMIYATI RIVOJIDA SIYOSIY PARTIYALARNING AHAMIYATI

Annotatsiya

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida fuqarolik jamiyati evolyusiyasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, unda ko'plab nodavlat notijorat tashkilotlari qatorida siyosiy partiyalarning muhim ishtiroki asosida taraqqiy etganligini kuzatishimiz mumkin. O'zbekistonda ham so'nggi yillarda demokratiyaga asoslangan fuqarolik jamiyatini rivojini ta'minlash maqsadida ko'plab islohotlar amalga oshirilib kelinmoqda.

Maqolada fuqarolik jamiyati tushunchasi, uning taraqqiyotida siyosiy partiyalarning ishtiroki, o'zaro bog'liqligi shuningdek, O'zbekiston siyosiy partiyalarining fuqarolik jamiyati taraqqiyotini ta'minlashdagi ishtiroki masalalariga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: siyosiy partiya, fuqarolik jamiyati, demokratiya, davlat, ko'ppartiyaviylik, parlament, elektorat, saylov.

Kirish. Siyosiy partiyalarning paydo bo'lishi, umuman institut sifatida shakllanishi sabablaridan biri davlat va xalq o'rtasida aloqalarni yo'lga qo'yish, har ikki tomon manfaatlarini hisobga olgan holda qulay jamiyat qurish bo'lib kelgan. Qadimda aholining manfaatlarini hokimiyat oldida ifodalash uchun tuzilgan turli partiyalar mohiyatini beruvchi uyushmalar, guruhlar, klublar faoliyat yuritgan. Zamonaviy jamiyatlarda esa siyosiy partiyalar nafaqat hokimiyat oldida ma'lum bir aholi qatlamlarining manfaatlarini ifodalaydi balki, uni erkin va demokratik saylovlar orqali shakllantiradigan kuchli siyosiy institutga aylanib ulgurgan.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda siyosiy partiyalar fuqarolik jamiyatning muhim siyosiy institutiga aylanishi, uning davlat va jamiyat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi asosiy harakatlantiruvchi siyosiy kuch sifatida shakllanishi uchun keng imkoniyatlar yaratib

berilmoqda. Ammo, imkoniyatlar salmog‘ining kengligiga qaramay ayrim siyosiy partiyalar o‘z faoliyatida sustkashliklarga yo‘l qo‘yib, fuqarolik jamiyati taraqqiyotini ta‘minlash yo‘lida amalga oshirilayotgan islohotlarda faollik ko‘rsata olmayapti. Buni 2017-yil 12-iyulda bo‘lib o‘tgan Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalar hamda O‘zbekiston Ekologik harakati vakillari bilan uchrashuvida Prezident Sh.Mirziyoyev siyosiy partiyalar va Oliy Majlis palatalari faoliyatini tanqidiy tahlil qilgan edi. U siyosiy partiyalar faoliyatiga nisbatan quyidagi fikrlarni bildirib o‘tgan edi: “Bugun zamonning o‘zi siyosiy partiyalarning ish uslubini tubdan o‘zgartirish, ularning aholi, elektorat bilan muloqotini tizimli yo‘lga qo‘yishni talab etmoqda. Endi “Mudrab yotgan” siyosiy partiyalar uyg‘onishi lozim. Ular balandparvoz gaplarni chetga surib, aniq amaliy ishlar bilan odamlarimiz, saylovchilar ishonchini qozonishi, ularning qalbidan joy olishi kerak”[1, -B. 554]. Siyosiy partiyalar faoliyatiga bildirilgan mazkur tanqidiy, tahliliy fikrlardan so‘ng ular nisbatan faollashgan bo‘lsa-da, sohada amalga oshirilishi lozim bo‘lgan ishlar, yechimini kutayotgan muammolar hali yetarlichadir.

Asosiy qism. Siyosatshunoslikda siyosiy partiya, fuqarolik jamiyati, demokratiya, saylov kabi tushunchalar o‘zaro bog‘liq va bir–birini to‘ldiruvchi muammolar hisoblanadi. Fuqarolik jamiyati va uning taraqqiyotida siyosiy partiyalarning ishtiroki masalalarini ko‘plab olimlar keng tadqiq qilishgan. Mazkur sohada yetakchi ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirgan g‘arb olimlaridan, M.Dyuverje, T.Parsons, T.Gobss, M.Veber, J.Sartori, G.Gegel, S.Benhabib, N.Freyzer, S.Uayt, D.Chijov, B.Isaev, S.Lansov o‘zbek olimlaridan M.Qirg‘izboyev, A.O‘tamuradov, Q.Nazarov, S.Berdiqulov, R.Hasanov, V.Qo‘chqorov, X.Axmedov, B.Yakubov va boshqalar o‘rganishgan.

Siyosiy partiya tushunchasi ham siyosiy fanlarda bahsli tushunchalardan biri hisoblanadi. Unga berilgan ta‘riflarning turlichaligi va ko‘pligi ham buning isbotidir. Uni dunyoning turli mamlakatlarida yashab faoliyat yuritayotgan ko‘plab olimlar o‘z yondashuvlari asosida ta‘riflaydi.

Nemis sotsiologi Maks Veber siyosiy partiyalarni “ijtimoiy mexanizm” sifatida tadqiq etdi. Uning fikricha, bu “ijtimoiy mexanizm”da doktrina va tashkiliy tizilma ma‘lum siyosiy maqsadlarga erishish uchun xizmat qiladi[3, -B. 218]. Nemis olimining fikridan kelib chiqadigan bo‘lsak, siyosiy maqsadlarga erishishni maqsad qiluvchi odamlarning

ma'lum bir institut atrofiga birlashish jarayonidir. Albatta bunda mafkura va g'oyalarning umumiyliigi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuv asosida fuqarolik jamiyatining rivoji zamonaviy jamiyat uchun siyosiy maqsad bo'lishi siyosiy partiya esa mazkur maqsad sari yetaklovchi vositadir.

Ayrim adabiyotlarda “Xalq va davlatning vertikal (tikkasiga) aloqalarining bo'g'ini bo'lgani, amalda siyosiy jarayonlarning barcha bosqichlarida ishtirok etgani holda, partiya jamiyatda hokimiyat maqomlarini taqsimlashning (qayta taqsimlashning) eng muhim mexanizmlaridan biri bo'lib chiqadi[4, -B. 285] deb ta'kidlangan. Yuqoridagilardan kelib chiqadigan bo'lsak, siyosiy partiyalar hokimiyatni shakllantiradi, taqsimlaydi, qayta taqsimlashda asosiy o'rin tutgan holda siyosiy jarayonlarni harakatga keltiruvchi kuch sifatida ifodalanadi.

Siyosiy partiyalar ularning mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojini ta'minlashdagi ishtirokini tadqiq qilgan olimlardan R.Xasanov, A.O'tamurodov kabi olimlar kuchli fuqarolik jamiyatini quyidagicha ta'riflaydi: “Kuchli fuqarolik jamiyati – inson manfaatlari ustuvorligi va fuqarolik jamiyati institutlari orqali ularning davlat va jamiyat boshqaruvida faol ishtirok etishi ta'minlangan, qonun ustuvor bo'lgan jamiyat” [5, -B. 102]. Kuchli fuqarolik jamiyati shakllanishi va rivojlanishi uchun eng avvalo, uning institutlari davlat va jamiyat o'rtasidagi muvozanatli aloqani o'rnatishi hamda mustahkamlab borishi talab etiladi. Fuqarolik jamiyati rivojiga erishgan mamlakatlarga nazar tashlasak, ularda mazkur institutlarning xususan, siyosiy partiyalarning faolligini kuzatishimiz mumkin.

O'zbekistonda ham kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyati sari intilishlar jadal davom etar ekan, so'nggi yillarda davlat institutining o'z vakolatlarini bosqichma-bosqich fuqarolik jamiyati institutlariga shuningdek, o'zining quyi bo'g'in tashkilotlariga o'tkazib borayotganligini guvohi bo'lmoqdamiz. Masalan, 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son farmoni asosida qabul qilingan 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasining birinchi ustuvor yo'nalishi “Inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish” deb nomlanib, uning 5-maqsadi “Ixcham, professional, adolatli, yuqori natijadorlikka xizmat qiladigan davlat boshqaruvi tizimini joriy qilish” deb nomlanib mazkur yo'nalishda qator vazifalar belgilab berilgan[2]. Shuningdek, siyosiy partiyalarning fuqarolik jamiyatining

muhim siyosiy instituti sifatida erkin faoliyat yuritishlari uchun bir qator alohida qonunlar qabul qilingan.

Avvalo, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida siyosiy partiyalar faoliyatiga doir moddalarning kiritilganligi, ularning jamiyat taraqqiyotida naqadar muhim siyosiy institut ekanligidan darak beradi. Bundan tashqari “Jamoat birlashmalari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni (1991), “Siyosiy partiyalar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni (1996), “Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni (1999), “Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni (2004), “Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni (2007) hamda O‘zbekiston Respublikasi “Saylov kodeksi”(2019) qabul qilgan.

Mazkur qonunlar asosida O‘zbekistonda bugungi kunda beshta siyosiy partiyalar faoliyat ko‘rsatib kelmoqda. Bular: O‘zbekiston xalq demokratik partiyasi dastlabki partiya sifatida 1991yilda tashkil etilgan, O‘zbekiston “Adolat” sotsial – demokratik partiyasi 1995-yilda tashkil topgan, Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O‘zbekiston Liberal – demokratik partiyasi 2003-yilda tashkil topgan, O‘zbekiston “Milliy tiklanish” demokratik partiyasi 2008–yilda tashkil topgan hamda O‘zbekiston Ekologik harakati negizida O‘zbekiston Ekologik partiyasi 2019–yilda tashkil etildi.

Bugungi kunda ushbu siyosiy partiyalar O‘zbekistonda erkin va faravon hayot yaratishni o‘zlarining umumiy maqsadi deb bilgan holda, o‘zaro raqobat asosida faoliyat yuritib kelmoqda. Fuqarolik jamiyatining rivojini ta'minlashda, islohotlardagi ishtiroki nuqtai nazaridan ayrim siyosiy partiyalarning nafaolligi kuzatilib tursada, ularning siyosiy kuch sifatidagi umumiy mohiyatiga jiddiy ta'sir ko‘rsatmaydi. Shuningdek, siyosiy partiyalarning parlamentdagi faoliyatiga ham to‘xtalib o‘tishimiz lozim, parlamentdagi portfellar uchun bo‘lgan so‘nggi saylovlar partiyalar o‘rtasi tortishuvga boy, joiz bo‘lsa keskinlik va qarama–qarshilik ruhida o‘tdi deb ayta olamiz. Siyosiy partiyalarning siyosiy debatlardagi faolligi va uning OAV orqali keng yoritilganligi saylovlarning shaffof va adolatli bo‘lganligidan dalolat beradi. Har bir siyosiy partiyaning saylovoldi dasturi puxta va mamlakat kelajagini chuqur o‘ylab tuzilganligi ularning xilma - xilligini ta'minladi deb ayta olamiz. Fuqarolik jamiyatiga xos xususiyatlardan bo‘lgan elektorat oldidagi

partiyalarning mas'uliyatining ortganligini ham mazkur saylov jarayonlarida kuzatdik. Mamlakatimiz aholisida siyosiy partiyalar faoliyatiga qiziqish toboro ortib, fuqarolik jamiyatining rivojini ta'minlashda ularning naqadar muhim siyosiy institut ekanligini anglagan holda, elektoratning siyosiy faolligi yangi bosqichga ko'tarilayotganligidan darak beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqadigan bo'lsak, O'zbekistonda fuqarolik jamiyatining rivojini ta'minlovchi muhim siyosiy institut sifatida siyosiy partiyalarning erkin faoliyat yuritishlari uchun barcha imkoniyatlar yaratib berilgan. Endilikda siyosiy kuch sifatida siyosiy partiyalarimiz faolligini yanada oshirib, aholi qolaversa o'z elektorati uchun faravon jamiyatni barpo etish va rivojlantirishda jonbozlik ko'rsatishlari lozimdir.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki, O'zbekistonda fuqarolik jamiyatining rivojini ta'minlashda siyosiy partiyalar muhim siyosiy institut hisoblanib, ularning erkin faoliyat yuritishlari, elektoratining siyosiy irodasi, manfaatlarini to'liq ifodalashi uchun keng imkoniyatlar mavjuddir. Siyosiy partiyalarning davlat boshqaruvi organlarini shakllantirish hamda ular faoliyatini nazorat qilishi uchun huquqiy mexanizm yaratilgan. Shuni ham alohida ta'kidlab o'tishimiz kerakki, siyosiy partiyalarning faoliyati samaradorligini oshirishda elektoratning faolligi muhim hisoblanib, u toboro oshib borayotganligini kuzatishimiz mumkin.

O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojini ta'minlashda siyosiy partiyalar ishtirokini yanada kengroq ta'minlash nuqtai nazaridan quyidagilarni taklif qilamiz:

- O'zbekistonda mavjud siyosiy partiyalar va ularning elektorati o'rtasidagi aloqalarni yanada ko'chaytirish, bunda elektorat va partiya o'rtasidagi manfaatdorlikka alohida e'tibor qaratish;
- Fuqarolik jamiyati va siyosiy partiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy – nazariy jihatdan yanada kengroq o'rganishni davom ettirish.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. "O'zbekiston" NMIU. 2017. 592 b.

Google
Scholar

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”.
<https://lex.uz/docs/5841063>.
3. Qirg‘izboyev M. Siyosatshunoslik. Oliy o‘quv yurti talabalari uchun o‘quv qo‘llanma./ Andijon davlat universiteti. – Toshkent: Yangi asr avlodi. 2013. 524-b.
4. Pugachev V.P., Solovev A.I. Siyosatshunoslikka kirish. tarjima, Begmanov A. T.: “Yangi asr avlodi”. 2004. 439-b.
5. Hasanov R., O‘tamuradov A. Fuqarolik jamiyati: Nazariya va amaliyot. Uslubiy qo‘llanma. T. 2016. 224-b.